

Произведението ползва условията на Криейтив Комънс лиценз.

„Мислено и преживяно” на Стилиян Чилингиров*

*Ралица Цветкова, Марко Цветков***

Стилиян Чилингиров (1881-1962 г.) е сред видните личности в българската културна история. За съжаление и до ден днешен той е малко познат и липсва цялостно изследване за житейския му и професионален път. До момента на неговата биография и творчество са посветени около 900 статии в периодичния и краеведски печат, а също така и в интернет пространството.¹ В това число влизат и откъслечни спомени на негови съвременници и познати, които не са надлежно изследвани. В споменатата “литература” личността на Чилингиров е представена съвсем обобщено и фрагментарно.

Особено характерна черта на тези статии е, че имат предимно юбилеен характер. Като правило, информацията в тях се преповтаря. Това им качество поражда своеобразен порочен кръг и малцина са тези, които надхвърлят неговите граници. До ден днешен повечето от публикациите за Ст. Чилингиров са лишени от изследователски елемент, което неминуемо допринася за затвърждаването на посочената негативна практика.²

Направената констатация се потвърждава от факта, че първият и единствен биограф на писателя е неговият съвременник Стефан Илчев, който през далечната 1932 г. издава книжка за живота и творчеството на Стилиян Чилингиров. Той е и най-често цитираният автор за Чилингиров. Неговата книга излиза в “Малка енциклопедическа библиотека” (редактирана от сина на писателя Добромир Чилингиров), под № 71. В предговора авторът аргументира изданието по следния начин: “Понеже основателят на М. Е. Б. – Стилиян Чилингиров е сам писател, и тази есен предстои да му се чества 35 годишен юбилей, намираме, че е удобно време да пуснем отделен номер върху литературната му, научна и обществена дейност.”

* Публикувано – В: *Библиотека, кн. 1, 2009, 45-55*

** Ралица Цветкова - уводна част и бележки по съдържанието на текста. Марко Цветков - разчитане на текста и обяснителни бележки към него.

1 Вж. **Добрева, Р. (съст.)** Стилиян Чилингиров 1881-1962. Биобиблиография. Шумен, 2007; В края на 2008 г. в глобалната мрежа се появи и сайт на мемориален кабинет “Стилиян Чилингиров” (част от Националния литературен музей) с адрес: <http://stilianchilingirov.info/>

2 Сравни напр.: **Илчев, Ст.** Стилиян Чилингиров. Живот и творчество. С., 1932, с. 9-11; **Омарчевски, Ст.** Стилиян Чилингиров.// Читалище, 1933, кн. 3-4, с. 67-68; **Николова, Й.** Стилиян Хаджидобрев Чилингиров. Библиография. Шумен, 1992., с. 3.

Съществен момент, свързан с опознаването на човека, писателя и общественика Чилингиров, е започналата от началото на 90-те години публикаторска дейност на архивни материали от и за него.

През 1992 г. по повод 70-годишнината от превръщането на Шуменската библиотека в депозитна се провежда конференция, материалите от която се издават в сборник, посветен на Ст. Чилингиров.³ Едно от най-големите достойнства на цитирания сборник е публикацията от Доротея Георгиева на 5 писма от Чилингиров до шуменския краевед Георги Джумалиев, притежание на фонда на Историческия музей в Шумен. А също така публикуваните от Иван Сакелариев 9 писма и пощенски картички от Чилингиров до съгражданина му Христо Герчев. Последните са от личния архив на Герчев (общо 23 на брой), който е запазен в Националния литературен музей (НЛМ). Споменатите две публикации не могат да претендират за археографско оформление, още повече, че целта им е чисто популяризаторска. По тази причина само на отделни места текстът е снабден с обяснителни бележки.

Обнародването на архивни материали за Ст. Чилингиров е продължено от Борис Тодоров, който през 2003 г. публикува откъс (л. 2-32, от общо 70 л.) от Чилингировия дневник “Мислено и преживяно”.⁴ Този откъс обхваща периода 1905-1916 г. като включва и част от впечатленията на Чилингиров от пребиваването му в Германия. В археографско отношение и този текст не изпъква над горепосочените.

Последната публикация на архивни материали е през 2006 г.⁵ Една година по-рано по инициатива на Илко Пенелов (тогава уредник на МК “Ст. Чилингиров”) НЛМ и НБ “Св. Св. Кирил и Методий”⁶ разработват проект за издаването на непубликувания роман на Чилингиров “Несретник”. Изданието е осъществено след спечелване на конкурс на Националния център за книгата. Романът е снабден с увод от И. Пенелов, в който накратко е представен Чилингиров и се разкрива историята на ръкописа. Там се уточнява, че в

3 **Стилиян Чилингиров.** Сборник материали от научна конференция – 28 октомври 1992. Шумен, 1993.

4 **Тодоров, Б.** Стилиян Чилингиров. Мислено и преживяно. // Известия на НЛМ, Т. I, С., 2003, с. 54-68.

5 **Чилингиров, Ст.** Несретник. С., 2006.

6 Както е известно през периода 1.09.1913-31.08.1922 г. Ст. Чилингиров последователно е главен библиотекар, поддиректор и директор на Народната библиотека в София. Заемайки тези длъжности, той е главният двигател на позитивните промени, които се случват и продължават да се случват след неговото напускане на Библиотеката. (Достатъчно е само да споменем Правилникът на библиотеката от 1915 г., дело на Чилингиров, както и закона за народното просвещение от 1921 г. С последния в Народната библиотека се създава Архивен отдел, който през 1924 г. приема от Етнографския музей Архивът на Възраждането.) Чилингиров винаги се е грижил за обогатяването на библиотечните фондове – по негово време усилено се събират стари ръкописи, архиви, библиотеки и пр. Това е човекът, който издига Библиотеката до високото ниво на един културен институт от национално значение, който за в бъдеще ще играе незаменима роля в развитието на българската научна мисъл. Чилингиров винаги е разбирал Библиотеката не като **populaire**, в смисъл на популярна, а национална /**nationale**/, т.е. само за научна дейност, за разлика от широко разпространените читалищни и общонародни библиотеки. - **НБКМ-БИА, Ф. 35**, оп 2, а. е. 33, л. 26-30.

интерес на четивността са направени някои синтактични и лексикални намеси. Пунктуацията и правописът са осъвременени, без да се засягат специфични за стила на автора думи и изрази. Текстът е снабден и с кратки пояснителни бележки, които да улеснят четенето на романа.

Макар че Ст. Чилингиров оставя богато архивно наследство, за съжаление и досега последното остава малко познато. Това се дължи до голяма степен на факта, че през тоталитарния период неговите трудове биват умишлено пренебрегвани и по този начин са обречени на забрава, което предопределя и слабия интерес към неговия архив.

* * *

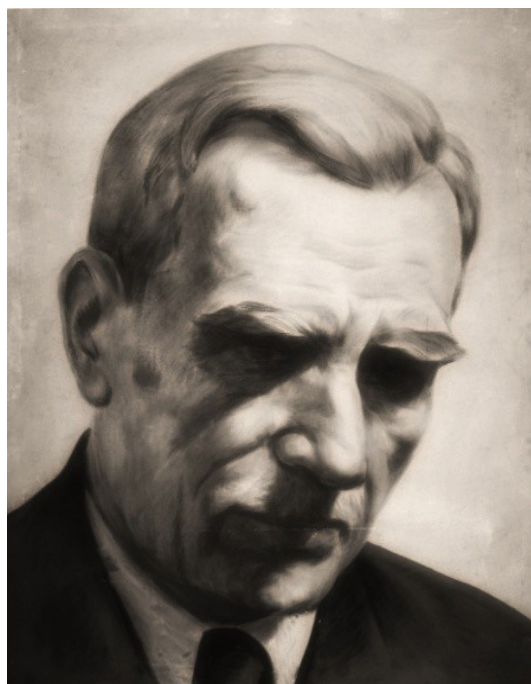
Настоящото издание е полиграфско, като текстът на документите е възпроизведен дипломатически, т. е. предаден е с пълно запазване на стила, езика и правописа на документите. Съкратено написаните думи, ако не са общоприети съкращения, са изписани изцяло, като възстановените части са поставени в квадратни [] скоби. Същото важи и за неволно изпуснатите от автора на документа думи, които са възстановени по смисъл. Всеки текст, прибавен от археографа, е отделен по този начин.

Поставените от автора логически ударения в текста чрез подчертавания, пунктир или главни букви са набрани с курсив. Посочен е източникът на цитатите в текста.

Обяснителните бележки по текста са означени със знак за препращане звездичка * и са разположени под линия на същата страница. Бележките по съдържанието са предадени под линия с арабски цифри с обща номерация. В случаите, когато става дума за известни личности, не сме счели за необходимо да даваме допълнителна информация за тях.

Настоящата публикация е ориентирана предимно към специализирана публика и цели да хвърли известна светлина върху живота на Ст. Чилингиров. Представянето на този, макар и кратък период от време, по нашето скромно мнение е показателно за последните години от живота на големия български писател и общественик.

Мислено и преживяно.

18 юний.

Общо събрание за избиране на нови членове в Съюза на българските писатели. Явили се 132 кандидата. Допуснати до гласуване само 10. Значи започват ограниченията. Не е далеч времето, когато ще възприемат този начин за избиране на нови членове.

Втора част от личен ръкописен дневник на писателя и общественика Ст. Чилингиров, обхващаща времето от 18 юни до 26 юли 1945 г. Засяга въпроси около изключването му от читалищния съюз; наложената му негласна възбрана да издава; обществено-политическата обстановка в страната; финансовите несгоди на Чилингиров; негови размисли върху живота.

Легенда: МК „Ст. Чилингиров“, Инв. № а 123/07, „Мислено и преживяно“ - ориг. ръкоп. (16.XI.1905, Целендорф, Германия – 26.VII.1945, София), 70 л.; л. 33-70; Джобно тефтерче (10/16,8 см) с черни корици.

18 юний [1945 г.]

Общо събрание за избиране на нови членове в Съюза на българските писатели. Явили се 132 кандидата. Допуснати до гласуване само 10. Значи започват ограниченията. Не е далеч времето, когато ще възприемат [тоя] начин за избиране на нови членове.

Даде се и отчет от страна на двете групи, гостували в Букурещ и Белград.

Впечатленията им повече от радостни. Към края на отчетите се съобщи, че югославското правителство е декорирало шест души от гостуващите с медали за братство и единство и една обикновена значка, поставена в проста мукавяна кутийка.

Преди заседанието Людмил Стоянов ми съобщи, че иска да поговори с мене. Уговорихме да го посетя утре на 10 часа пред обед в дома му на улица “Неофит Рилски” 61.

На площад “Александър Невски” заря с церемонии. Голяма тряскавица. Тъй много са разнищени нервите ни, че едва я понасяме. Георги Райчев едва можа да дойде на себе си. Дълго време се колеба да приеме ли моите и Вл.[адимир] Русалиевите уверения, че това е заря.

– “Ама вие видяхте ли войници?”

– “Разбира се. Пък и високоговорителите предаваха речите.”

Свършихме с черпня за медала на Райчева, един от наградените писатели.

19 юний [1945 г.]

Отидох у Л.[юдмил] Стоянов. Той беше сам – бръснеше се. Прие ме ласкаво. Предпочетох да го почакам в[ъв] вестибула. От тука по-добре можах да разгледам обстановката. Да си призная, до сега такава бляскава домашна уредба не бях виждал у нас, макар да съм посещавал най-богаташките къщи. Това просто е дворец с най-изискана тежка мебел. Моята къща, както и домашната ми обстановка са селски при това, което се разкри пред очите ми. И в тия четири или пет големи стаи живеят само двама души. Всички желани условия за радос[т]та. Не зная само, дали тоя апартамент е собственост на Людмила, или му е даден под наем от правителството. Както и да е, прилича на писател да се разполага по-удобно. Стига сме живяли в мансардни стаи или в приземни кътове.

В две думи казано, Людмил ме вика да ми съобщи, че не правя хубаво гдето мълча и не участвувам в литературния живот. С това мое мълчание се занимавал и Управителния съвет на писателския съюз и Централния комитет на комунистическата партия.

Отговорих му, че това го правя по неволя. Първо, защото няма достатъчно периодични издания и, второ, защото никой не ме е канил за участие в излизашите днес. Пък освен туй още са ми чужди много от мотивите и темите на деня. За подвизи на партизани, напр., не бих могъл да пиша, защото не познавам от близо тяхната дейност, а и никой не е проявил готовност да ми я разкрие. Има и още нещо – министерството на Пропагандата, което единствено на мене не дава хартия, за да преиздам някои от старите си произведения, както и да пусна на свят нови. В тоя отказ виждам пръста на К.[онстантин] Петканова, който като Тартюфа под маската на своята набожност крие най-мръсни дела. Едно от тях е изхвърляне на моите книги от библиотеката на II девическа гимназия. Когато учителите му възразили, че в моите

съчинения няма нищо фашистко, то[й] отговорил: “Нищо от това. Бездарни са и като такива не бива да седят в една училищна библиотека”. Отишъл човекът да покаже как трябва да се извършва чистката.

Едновременно с това, Люд[м]ил пожела да поправя чрез изповед (публична разбира се) или чрез статия някои мои грешки от миналото.

– “Какви?”

Например за отношенията ни с[ъс] Сърбия и за народността на македонците.⁷ Отговорих, че съм готов да призная всеки мой грях, но да се откажа от това, което съм установил чрез дългогодишни изучвания, това не мога. За мене сърбите са най-неискрените хора на земята. Не им вярвам, и толкова. Те и сега в своята федерална Югославия ще ни изиграят така, както са ни изигравали многожди* в миналото. Колкото се отнуса до писанията ми, в тях няма нито сянка от агресия. Те са само насочени срещу безогледната агресия на сърбите. В това отношение те напълно съвпадат с писанията на Николай Державин⁸, който отбива, ако и чужденец, сръбските домогвания към българските земи. Да се откаже ли и той от научните си изследвания?

Колкото се отнася до българския характер на македонците, аз ще продължавам да говоря за него и тогава, когато пръст запълни устата ми. Да го отрека, това значи да отрека цялата история на българите от хилядолетия насам.⁹

– “Но когато те се чувстват като отделен народ[?]”

– “По политически съображения те могат да станат, каквито си искат и то е тяхно право. Мое е да им напомням винаги техния национален произход.”

Освен туй съм имал симпатии към династията.

7 Подобен разговор двамата водят и на 5 април 1947 г. като позицията на Чилингиров остава непроменена (ЦДА, Ф. 108 К, оп. 2, а. е. 25, л. 221). Личният му избор да не прави компромис с убежденията си, предопределя неговата съдба на писател и общественик, а оттам и позицията, която му е отредена през следващите 50 години. Тази позиция остава непроменена и след 1989 г., което затвърждава Чилингировата забрава. Днес той обективно е много по-известен на историците с широката обществена дейност, която развива, отколкото на литераторите. Необходимо е да се направи уточнението, че *творчеството на писателя* Чилингиров не е застъпено в курсовете на Висшите учебни заведения. Това неминуемо се отразява и на неговото документално наследство, което и до днес си остава малко познато.

* много пъти (*остар.*)

8 **Державин, Николай Севастиянович** (3.ХІІ.1877 – 26.ІІ.1953) - руски и съветски славяновед-филолог и историк, академик (1931); почетен член на БАН (1945). Член на КПСС от 1945 г. Ректор на Ленинградския университет (1922-25) и завеждащ катедра по славянска филология (1925-53). Директор на института по Славянознание към АН на СССР (1931-34). Член на славянския комитет до кончината си. Основните му съчинения са посветени на историята на България и българската литература, по-специално на проблемите на Българското възраждане. Добре познава проблемите на българския национален въпрос. Разглежда историята и културата на българския народ в областите, където той се формира като народност и нация – Мизия, Тракия и Македония. Трудовете му оказват голямо влияние върху българските историци и слависти при тяхното преосмисляне на материята в духа на марксизма и ленинизма.

9 След настъпването на “народната демокрация” Чилингиров е заклеймен като великобългарски шовинист и негови произведения влизат в “Списък на фашистката литература подлежаща на изземване”. Там под номера 482 и 483 са поместени Чилингировите книги “Поморавия по сръбски свидетелства” и “През Македония”. ДВ, бр. 225, 6 октомври 1944 г.

- “Към династията не, към цар Бориса – да. Но никога не му съм бил приятел, нито той ме [е] имал за такъв. Инак щях да бъда в антуража му като Ел.[ин] Пелин, Ал.[ександър] Балабанов, артиста Трендафилов и пр., и пр.”

Людмил призна, че това е така. Че техните хора ме смятали за голям славянофил, още по-голям русофил и, главно, честен и характерен човек. Затова, имен[н]о искали да поправа тази моя грешка. Отново малка полемика помежду ни, докато конкретно се дойде до писмото ми срещу Леонид Андреев¹⁰. То било насочено едновременно и срещу сърбите, като улеснило до известна степен и влизането в[ъв] война[та] срещу русите. Това заключение ме доста изненада, но нямаше какво да правя.¹¹ Най-сетне така мислят хората. Възразих само, че неговото опровержение или потвърждение ще дадат сърбите. Зависи от тяхното поведение сега към българите отсъм и оттатък Беласица. На мене ще остане само да го призная публично, дори да го подчертая, като едновременно поискам прошка за досегашните заблуждения. Но ако те дойдат да ни потвърдят противното, като ни покажат истинската си природа?

Разговора свършихме в 12 часа. Трябва да призная, че той беше в напълно приятелски тон. Но и двамата чувствахме, че още не е завършен, и че ще трябва да го продължим при първа сгода. Разделихме се на улицата. Людмил се отправи към книгоиздателството “Хемус”, а аз – към дома.

27 юний [1945 г.]

Вчера съм изключен с единодушен вот на делегатите на Върховния читалищен съюз от ... и те самите не знаят от какво... Но с това изключване ми се отнема правото да бъда член, на което и да било читалище в страната. Навярно ми се отнема и почетното членство, а в едно с него и патронажа ми на някои от читалищата. Мотивът? Защото съм им бил враг и ведно с другите членове от бившия управителен съвет съм бил отявлен мракобесник. От тая участ били пощадени само Чудомир, който бил прогресивен писател, и Цветан Минков¹², представител на Йоцова¹³ в бившия състав, който сега се обявил за комунист.

10 Небезизвестният руски писател Л. Андреев характеризира българите в една своя статия като “търгуващи в храма”, заради това, че правителството през 1914 г. пропуска през територията на България голяма пратка германско оръжие за руско-турския фронт в Кавказ. Ст. Чилингиров заедно със своя колега и приятел Д. Мишев излиза с открито писмо, в което защитава българските исторически и национални ценности, такива, каквито те са разбирани в онова време. Вж. Ст. Чилингиров. На Леонид Андреев // Мишев, Д. и Чилингиров, Ст. Леонид Андреев и неговите конкретни обвинения. Отпечатък от “Свободно мнение”, кн. 49. С., 1914, 27-45.

11 Изненадата на Чилингиров е искрена и напълно логична. След началото на “Европейската война” под псевдоним той издава книжка, в която категорично заема страната на Освободителката. Макар хронологично този труд да предшества писмото до Л. Андреев (писано през декември с. г.) в последното Чилингиров продължава да питае симпатии и благодарност към Русия и руския народ. Вж. Булгарикус. “Австрия или Русия?” Отпечатък от “Свободно мнение”, кн. 33. С., 1914.

12 *Минков, Цветан Николов* (8.V.1891, Лом – 15.III.1967, София) – писател, литературовед и активен читалищен деец. Член на БКП от 1945 г.

13 *Йоцов, Борис Иванов* (8.II.1894, Враца – 1.II.1945) – политически деец, литературен историк и критик, проф.

И тъй бащата стана враг на собствените си деца! Интересен сюжет за драма или за комедия, но ако не бях аз героя.

Може би, за разтуха, взех да прелиствам книгата на Вл. Соловьев “Три разговора”. Във втория разговор попадам на следния съвет, който полуюродивият атонски странник Варсонофий дава на един писател: “За чужди работи не мисли и с благотворителност не се занимавай, когато имаш своя работа.”¹⁴

Тоя писател не го слуша и свършва без време. Ето причините за безвременната му смърт, според един негов приятел: “Моя приятел мислеше, че вежливостта ако и да не е единствената добродетел, е, за всеки случай, първата необходима степен на обществената нравственост и, като тъй, смяташе го за свой дълг, най-строго да изпълнява нейните изисквания. А към тях той отнисуаше между другото, и следното: да чете всички изпратени до него писма, ако и то непознати, както и всички книги и брошури, пратени му с молба за отзив. На всяко писмо отговаряше и пишеше всички искани отзиви. Изобщо, старателно се отзоваваше на всички отправени към него молби за ходатайства, докато стигна дотам, че цели дни да тича подир чужди работи, оставил за своите само нощите. По-нататък – приемаше всички покани, а също и всички посетители, които го намираха в къщи.” И пр., и пр. Докато писателят бил млад, понисъл всичко, но, като взел да застарява, видял, че всичко туй не е по силите му... Най-сетне свършил с[ъс] себе си.”

Прежеждам тоя пасаж тука, [към]* разказа си, и се питам: не е ли писан той за мене?¹⁵

А колко време сили и средства похабих за другите, докато те – и [конгресно!] - ме обявят за свой враг!

12 юлий [1945 г.]

Преди няколко деня срещнах [Д. Казасов¹⁶]** на бул. “Дондуков” до ул. “Бачо Киро”. Не бих се занимавал с персоната на това нищожество, ако днес не прочетох във в. “Изгрев” следното съобщение: “Помощи за научни и културни изследвания отпуснати от Ми[нистерст]вото на Пропагандата. Министерството на Пропагандата е отпуснало парична

в СУ. Изследовател на българската възрожденска литература и славянските литератури. От 12 април 1942 до 1 юни 1944 – министър на просветата. Екзекутиран от народния съд.

14 Соловьев, Вл. Три разговора. СПб. III изд. 1901, 45-50.

* в текста буквално е „кадето”

15 Интересно е да се отбележи, че в личната библиотека на писателя, съхранена в неговия мемориал, е и посочената книга на Соловьев (Инв. № 7110/ 88). На с. 46 Ст. Чилингиров е отбелязал цитирания по-горе пасаж с червен молив и е записал: “Не съм ли същият и аз!”

16 Казасов, Димо Тотев (5.IX.1886, Трявна – 28.VII.1980, София) – обществен и политически деец, журналист и публицист. По времето, за което става въпрос, Казасов е министър на Пропагандата в кабинета на ОФ.

** Изречението е предадено буквално. Името на Казасов е добавено поради прекъсването на авторовата мисъл.

помощ за научни изследвания в различни области на научния и културен живот на Вълко Червенков, генерал-майор Иван Тулешков, П. Илиев, Панчо Владигеров, Мара Кинкел, Георги Цанев, Петър Стефанов, проф. д-р Димитър Крънджилов и Тодор Минев” (бр. 234)

Не коментирам. Искам само да съобщя друг факт. Преди няколко месеца поисках среща с Казасова. Прие ме любезно в кабинета си. Говорих му пак за помощи, като му казах, че много писатели, просто, гладуват. Защо? Защото са набедени за фашисти. А[з] фашист български писател не познавам. Той се съгласи с мене. Обеща да отпусне помощи и на тях. На мене обеща да отпусне пък хартия, за да туря под печат “Хляб наш насущний”. Разбира се, нищо не изпълни.

Ето това му напомних – и признавам си, доста грубо – при последната среща. Извинява се със своята вечно лукава усмивка:

– “Отдай го, моля ти се, на моята залисия. Скоро всичко ще поправа.”

Поправи го сега... Напомних му с горчивина и за обвиняването ми от читалищния конгрес за враг на културата.

– “Недоразумения... Ти – каза – си историк повече от мене и добре знаеш че в такива времена мътока излиза отгоре. Но ще мине време и всичко ще отече.”

Подадох му ръка за сбогом и си продължих пътя. След малко щях да се изям от яд. Защо не ми дойде на ум да го запитам в рима: “Ще отече, но кого от двамата ще отвлече?” Отговорът му не би бил безинтересен.

Но... пуста ненавременна памет!

14 юлий [1945 г.]

Отбих се в Народната банка при чиновника Д. Попов, да видя дали ми е внесъл народния заем. Сега, когато нямам никакви приходи, кварталната отечествено-фронтиска комисия ме натовари с 15, 000. Съгласих [се] тогава при условие, че комисията ще вземе 5-х хиляди от наемателя на фурната, който само за вода ми дължи повече от тая сума. За останалите 10 х.[иляди] ще се помъча – как и как – да ги намеря. Ако обаче се съмняват членовете на комисията в моя патриотизъм, въпреки половин вековната ми дейност в полза на народа, аз съм готов да заплатя за заема и 100 х. лева, стига двамина от тях да ми гарантират пред някоя банка. Отказаха. Патриотите отказаха, въпреки реалните гаранции, които им давах. [Важното] е да покажат дейност. А как ще се събират записаните суми, малко искат да знаят.

За всеки случай, аз устоях на думата си – намерих в заем 10 х. лева и ги дадох на Попова да ги внесе, за да не губя време аз. Отнесъх се писмено и до Отеч.[ествения] фронт на квартала, като чрез него замолих комисията да прибере вземането ми. Пак отказа: частна работа

било! А преди не беше частна. Но у комисията морал и логика. На излизане от Банката, във на стълбите, ме пресрещна Стефан Димитров, бивш директор на първата девическа гимназия. Той е малко болничав. След малко дойде Михаил Генадиев, също бивш председател на Върховната сметна палата. Още не сме си сменили ни една сериозна дума, освен разпитвания кой как е, Димитров ни обърна вниманието на група хора пред главния вход и между нея двама милиционери. Те гледаха към нас. И двамата се уплашиха. Аз се помъчих да ги успокоя, но не успях: Генадиев тръгна към входа, а Димитров удари по стълбите към площада. За щастие, спря го един познат. Така нашето разпръскване взе характер на обикновена раздяла, а не на бягство. Излагам този незначителен факт като илюстрация на страха, който има гражданството от милицията.

В една от читавите книжарници се видях с Вичо Иванов. Разказах му за случката. Той е комунист или клони към тях. Но каква беше моята изненада, когато той в по-голяма покруса почна да ми се оплаква от днешния ред! Смята че най-лошите елементи от личния режим са най на предно място днес. Често за литературата мисли, че златорогщината е по-страшна от преди. Липсва само нейния основател Вл.[адимир] Василев. И за лошо. Ако би бил и той възможно беше да пообуздае малко предишните си поклонници и поддържатели.

И днес никакъв зеленчук на пазара. А вече почти месец ние не знаем, какво ще каже то да си купиш глава лук или чесън, без да се редиш на опашка и да чакаш понякога не час и два, а цял пред обед. Понякога чакането отива и до вечерта. “Душа е, трябва да се нахрани”, - казва народа. Вече почнах да вярвам, че всичко това се прави нарочно с някакви цели. Не току тъй нашето радио опровергава днес някакви слухове за кървави бунтове в София. Имало 400 убити, разбира се, че такова нещо няма, но не е чудно да дойде, ако продължава все така да се изхранва Софийското население.

Чух най-новия виц по прехраната. Според него, Соф.[ийска] община поръчала 100 х. автомобила. Скоро тя щяла да ги раздаде на гражданите, за да препускат от единия край на София до другия, та да не изпуснат зеленчука, ако е дошъл такъв... Стигна се до там, че всички членове на семействата, ведно с пеленачетата да се редят на опашка и на обед всички да се върнат с празни ръце.

15 юлий [1945 г.]

По-миналия петък, на 6, ме повика по телефона Никола Филипов. Чакал ме на Кузо. Казах му, че мога да се срещна с него след час – към 7 ½ часа сл.[ед] об.[яд]. Срещата ни докара истинска приятност и на двамата ни. Като влюбени, ние дълго не можехме да се нарадваме един [на друг]. Повече от година не сме се виждали, а през това време, колко събития се изнизаха!

Филипов туку възкликва радостно, тупа ме по рамото или ми гали ръката, а сякаш се мъчи да ме изпие с едното си око.

- “Да знаеш колко съм тъгувал за тебе, особено през последно време. А ти где беше, где прекара, кога се върна в София?”

Въпроси все от тоя род се нижеха един след друг. Разправам му подробно всичко. Разправа ми и той, като ту посягва да изтрие покапала сълза, ту се засмее с хрипливо гърло. Преминаваме към днешното време. Съобщава ми много нерадостни работи. Но най-нерадостно ми се стори мнението на русите за нас. В Казанлък той се запознал с неколцина руски офицери. Държанието на всички било особено хладно и сурово, дори към него, най-предпочитания от всичките им български познати. На въпроса му, на какво се дължи това, един от тях му отговорил:

- “Г-н Филипов, вие още не сте ли разбрали, че ние русите ви презираме? Презираме вас, българите.”
- “Аз, продължава Фил.[ипов], останах като гръмнат. Че защо, че кое ви дава повод, че...”
- “Кое ли? Вие сте народ без достойнство. Всичко, което вършите е само едно безкрайно унижение пред нас. То не е израз на братски чувства, а на раболепен страх. Може би и на продажна съвест. Вие едва ли не се [стремите] - и най-големия и най-малкия, да ни убедите, че сте по-руси от самите руси, по-болшевики дори от Сталина и Ленина. Погледнете, утре е празник, виждате ли ваши знамена? Не, [наши]. Та вие съветски поданици ли сте, народ без национални емблеми и без самоволно преклонение пред тях? Или да се преклоните на вашето е унижение, а гордост – да се преклоните на чуждото? Ако е така, ние съветските граждани, особено членовете на червената армия, които донесохме свободата на народите се гньсим от народ, който сам пожелава робството за себе си.”

Да си призная, тия думи на руския офицер ме потресоха. Аз отдавна съм го казал, че сме, народ без достойнство, но че тоя недъг така лесно ще бъде доловен от другите и че ще предизвика отвращение у тях, не предполагам. И тъкмо това непредполагане ме накара да подхвърля на проверка казаното от Филипова. Използвах вчера посещението на Феодорова.¹⁷ Той дохожда при мене да се оправя с някои неясноти в[ъв] връзка с антологията от български народни песни, която превежда по поръчка на Министерството на пропагандата. Зададох му въпроса направо. И какво беше моето изумление, когато той, просто, приповтори думите на Филипова!

17 **Фьодоров**, Александър Митрофанович (6/18/.VII.1868, Саратов – [25].IV.1949, София) – руски писател, автор на белетристични произведения, стихотворения и пиеси. Фьодоров е под влиянието на А. П. Чехов и И. А. Бунин, с които е свързан лично и творчески. През 1920 г. той пристига в България заедно с други белоемигранти. Тук публикува “Антология на българската поезия” (1924). Прави преводи на руски език на А. Тенисон, Дж. Кардучи, А. Негри, У. Шекспир и Е. Ростан.

А Феодоров има доста близки между руските офицери тука. Следователно, може да знае мнението за нас не на един и не на двама от тях. Ето това потвърждение ме заставя да нахвърля страница - две в дневника си.

Не, страшно нещо е когато човек си изгуби достойнството, но когато тая загуба обхване цял народ, не знам дали има по-голямо бедствие от това? Човекът ще умре и ще завлече недъгът след себе си, но народа? Да умре ли и той, за да се [види] по-достоеен на света...

Мъчно, твърде мъчно понасям това падение на народа си. Преди коленичихме пред немци, а днес пред руси. Утре пред кой ли?

16 юлий [1945 г.]

Привечер ме посети кумецът Недялков. Той е все така разпален комунист, какъвто ми се показва при миналото си посещение с кумицата Лиляна. Аз тогава чак разбрах, по-право, чак тогава ми се откриха и двамата. До тоя ден бях склонен да им припиша всякакви други убеждения, но не и комунистически. И тоя път Недялков ми целуна ръка. Дошъл да види и домашните, и мене преди да замине за Пловдив, гдето бяха вече Лиляна с детето.

От дума на дума, разговорът премина върху политиката. Аз му казах, какви са и мойте долавания от това, което дохожда до ушите ми при моята усамотеност. Подчертах му, че страха на гражданството, от комунистите, особено от милиционерите, може да се отрази фатално върху тяхното управление. От това ще спечелят само ония, които те сега така ревностно преследват. Вече и за децата е явно, че Гемето¹⁸ е един герой. А героите всякога имат поклонници. Когато в същност той не е и не може да бъде такъв. Недялков подчерта, че вече и самата партия намира за грешка изтъкването на тоя земеделски водач и че вече е решила да си измени тактиката.

Колкото се отнуса за милицията, ние до днес сме нямали такава човешка власт. Всеки милиционер едва ли не бил благородник. Може и да е така, не отричам, но и той трябва да признае, че гражданството се бои от милицията. Цитирах му вчерашния случай. А там, гдето има страх, няма свобода. Значи, трябва да се направи нещо, което ще бъде толкова в полза на гражданството, колкото и на милицията. Истината е, че и двете страни преувеличават: и тия, които са за, и ония, които са против днешната власт. Недялков е уверен, че всичко лошо се дължи на днешното коалиционно управление. Когато комунистите сами дойдели на власт, тогава щяло да бъде съвсем друго.

Днес целия ми предобед отиде в разправия с[ъс] заема на свободата. Направил съм грешка: внесъл съм парите в Народната банка, когато вноската трябвало да бъде направена в

18 Псевдоним на земеделския деец и политик Георги Михов Димитров.

итало-българската банка. Ако не съм поправил грешката още днес, дължимото (как подхожда тая дума при сегашния заем) щяло да бъде събрано още еднаж. Тъкмо това ми и трябва сега, когато не мога да припечеля нито един лев.

Все пак, остана ми време да поседя около един час на опашка, докато се снабдя с малко зелен фасул, листо от цвекло, две китки магданос и една китка копър. Забравих да помена две кила краставици (краставици на килограм!). Всичко за 135 лева.

20 юлий [1945 г.]

Снощи имаше общо заседание на Съюза на българските писатели. Отидох, за да не се хвърля на очи моето отсъствие – миналия път не бях. И тогава и сега се разисква въпроса върху участието на българските сдружени писатели в предстоящите законодателни избори. Говориха мнозина и все едно и също. Важното е, че в разискванията взеха участие: Елин Пелин, А.[нгел] Каралийчев, А.[ндрей] Протич. Последният от години насам го виждат за пръв път на събрание. И тримата подадоха заявление за верноподаническа вярност. Затова и думите на първите двама се изпратиха с ръкоплексане. Значи, заявленията приети. От днес нататък те могат да разчитат на всяко благоволение. Впрочем, то на Елин Пелин е вече дадено. Държавното книгоиздателство пушало от печат отбор от негови работи. За които му били платили 400 хиляди лева. Една сума, доста голяма и за днешните времена. Струва ми се, обаче, завистта на колегите да е преувеличила малко хонорара. Това, което не е преувеличено, то е, че при всяко правителство той сколасва да прокара по една, две свои антологии, и то все богато хонорувани. Настрана от цар Борисовото благоволение.

А ргорос*, Дамян Калфов днес разправя че Елин Пелин бил говорил такива работи за царя в Академията на науките, че последният би се обърнал “пет” пъти в гроба си, ако би ги чул. Сочи за свидетел проф. Петков – Осоговец¹⁹. Това вече го вярвам, защото добре познавам тоя царски любимец.

Събранието свърши мирно и тихо. Георги Райчев, Впрочем, той по-рано беше подал своето заявление, му изспя такива дитирамби, на каквито бяха способни само старите гърци. Думите му особ[е]но много допаднаха... знае се на кои.

Тук можах да поговоря с Каралийчев. Новите стихотворения, които беше ми искал за “Коопер.[ация] просвета”, и те не са печатани. Обвинява Русалиева, комуто предал материалите за книжката. Обяснява си забравата с тежката болест на детето му. Тия дни му правили втора операция на черепа, следствие на което се появил менингит. Дано Господ да [запази] детето, а

* между другото, във връзка с това (фр.)

19 проф. **Петков**, *Петър Лазаров* (псевдоним - П. Осоговец) – биолог, белетрист.

Владо и жена му да спаси от най-големия удар в живота.

Завчера, когато питах, как е детето му, той беше пълен с надежда, ако от всяка негова фибра и да лъхаше умора и скръб. За стихотворенията ми каза, че са при някой си Иван Палийски²⁰, главен [фактор] в Съюза на популярните банки, комуто, според бр. [77] на списанието, трябва да се изпращат всички материали. И двамата скриха от мене истината. Може би се бояха да признаят едно неудобно за тях положение. Както и да е. Важното е, че аз изпаднах в същото положение като писател, в каквото съм бил преди четирийсет години: да разгръщам жадно списанията и да диря по техните страници литературните си работи. Съдба, не може да й избегне човек, освен ако реши да й се подчини.

И надеждата ми да си купя нови очила изфиряса. Ще трябва още дълго да си мъча очите със старите. А с тях не виждам вече добре.

Не мога да отрека, че отношенията на колегите бяха към мене коректни. Внимателен беше и Ел. Пелин. А Орлин²¹ ме посрещна прав на двора – той седеше до тогава – и ми съобщи, че иска да ми говори. Когато свърши събранието, придружи ме малко до улицата и ме помоли да опровергая писаното някога срещу него във в. „Литературен глас“. Мога да направя това само [с] едно частно писмо. Да кажа, че не е говорил реч в чест на Цанкова²², когато се празнуваше полувековния юбилей на Народната библиотека в София. Казах му, че нещо което съм писал, е самата истина, но ако потреб[в]а на нещо за доброто на когото и да бъде, готов съм да взема всяка вина отгоре си. Обаче, струва ми се, че сега моментът не е добре подбран: него ще обвинят, че използва положението си на властник, а мене ще вземат като уплашен от събитията човек. А пък аз не желая нито едното, нито другото. Да видим, какво ще излезе от тази работа.

20 юлий [1945 г.]²³

Днес сутринта ме посети един господин от Смолян. Говори ми за настроението на тамошното население. Умразата на помаците към нас от ден на ден се усилва. Започнали са вече масови емигрирания в Турция и в Гърция. Гърците им дават безплатна паша, пък и умеели да ги коткат. Разочаровано било и останалото население от днешната власт. Не виждало никаква

20 **Палийски, Иван Атанасов** (13.XII.1912 – 20.X.1981) – икономист, държавен и кооперативен деец. Председател на ИК на Общия съюз на популярните банки (1945-47), подуправител на БНБ (1948-54), зам.-министър на финансите (1959-81)

21 Вероятно става дума за **Орлин Василев** (псевд. на *Христо Петков Василев*). След 9.IX.1944 г. директор на радиоразпръскването; работи в Българска кинематография и в редакцията на в. „Литературен фронт“; директор на НБКМ; депутат.

22 проф. **Цанков, Александър Цолов** (29.VI.1879 – 27.VII.1959) – български политически и държавен деец. Председател на Народния сговор и един от организаторите на преврата от 9 юни 1923 г. Възглавява първото правителство на Демократическия сговор (1923-26). Създател на Българско социално движение (1933). Осъден задочно на смърт от Народния съд.

23 Причината, поради която Чилингиров дублира тази дата, не е известна.

разлика между миналото и днешното. Смята, че при едни свободни избори ще спечелят земеделците. Той мисли, че ние от тука не познаваме истинското положение на нещата. Учители от Смолян учели учениците си да пеят руски песни.

Получих покана за банкетата, който се дава утре, 21, т.[ози] м.[есец], в банкетната зала на хотел “България” в чест на писателите участвували в първа армия. Куверт – 800 л.[ева]! Тъкмо за мене.

Изглежда, че нещата не само се измениха, но и преобразиха. 800 лева! Имат ги хората.

21 юлий [1945 г.]

Снощи беше свикана секцията на белетристите. При входа на университета ме застигна Крум Кюлявков и ме заприказва. Аз не бях запознат с него. Това му отношение към мене ме зарадва. Пита ме, пиша ли нещо. Отговорих му, че не седя празен, но няма где да печатам.

– “Ами в “Литературен фронт”?”

– “Никой не ме е канил. Ако мога да взема вашите думи за покана, тя е първата.”

После стана дума за Никола Ланков²⁴. Тоя писател и държавен обвинител, комуто страшно много му се искаше да ме тикне в затвора. Останах изненадан, когато ме пресече с думите:

– “Оставете тая забъркана глава. За нея не заслужава да се говори.”

Слушах реферат върху Социалистическия реализъм. Изпитах истинска приятност, че можах да се пренеса в ученическите си години: такива реферати четяхме и ние. Наши бяха само съюзите, възклицанията и съединителните връзки. Останалото – несръчни цитати в кавички. Референтът г. Камен Калчев виждам за пръв път. Вината е моя, че не съм обърнал навреме внимание върху тая сила.

Разискванията не дочаках: излязох си веднага след реферата. На стълбите, за моя изненада ме догони Ангел Каралийчев. Покани ме да се почерпим в кръчмата в която се събираме – на ул. “Позитано”. Надява се там да намерим Трифон Кунева, който много искал да се срещне с мене. По пътя ми приказва за опита на комунистите да предизвикат нашето участие в литературата. Освен това разбрах, че неговото участие в “Кооперативна просвета” едва ли не е техническо. Искал да си подаде оставката, но Палазов го раздумал. Не си е дал и сам той

24 *Ланков, Никола Лалев* (29.II.1902 – 27.V.1965) – писател; участник в Септемврийското въстание от 1923 г. Редактор на издаваните от БКП в. “Амнистия” и сп. “Дъмпинг”. През 1941 г. е интерниран в концлагера “Кръсто поле”(край с. Еникьой, Ксантийско). След 9.IX.1944 г. е обвинител в централния състав на Народния съд в София и редактор на в. “Народен съд”.

оставката, ако и да е жестоко атакуван.

Вместо очакваните в кръчмата заварихме Стоян Атанасов в компания с Недялко Месечков, Симеон Дановски, Русалиев и др. Приеха ни с нескривана радост и, да си призная, добре ни почерпиха. Поразпуствна се Стоян доста. За комплиментите, които ми каза, няма защо да говоря. Те са нещо обикновено за него, особено при чаша вино.

24 юлий [1945 г.]

Днес към 8 часа запискаха сирените откъм гарата. Отначало никой не им обърна [внимание], ако и да пискат в необичайно време. Но тяхната продължителност смути гражданите. Паниката се усили, когато почна да се чува и биенето на камбани. Вярно, сирените не са за въздушна тревога, но какво пък друго означава тоя звуков ад. Навярно първите са развалени. И затичват се едни от смутените граждани към скривалищата, а други към къщите си – да си приберат децата. Аз седя на улицата и гледам небето. Нашето скривалище е болницата, а тя е близко. По едно време приближава към мене о. з. генерал Недев²⁵, гологлав и тръпен. Пита ме, какво означават тия писъци. Отговарям му, че не зная. В туй време иде един съсед от града. - “Не бойте се, - казва той – погребват жертвите от завчерашната злополука.” Но трябваше да обявят за това погребение. В града беше цяла суматоха.

Злополуката станала с камиона на една трудова бригада. В камиона имало 40 души от ж. п. работилница. Всички прави. При един завой се спукват гумите на камиона и той полетял към пропастта. Само един от пътниците изхвъркнал на противната страна и само той единствено бил леко ранен. Останалите били тежко, дори безнадеждно ранени, а четирима останали мъртви на място. Същите сведения за катастрофата ми даде и моята наемателка на малкия дюкян. Сирените са израз на траурна почит към покойните.

Хубава почит, наистина, която би могла да вземе жертва – ако не е взела вече – хора със слаби сърдца. Колко им струваше на устроителите на това тържествено погребение да съобщят чрез радиото и чрез вестниците за него? Но на... Или липсата на ум или зла омисъл – да се прави и без туй непоносимия живот още по-тежък.

25 юлий [1945 г.]

Днес вестниците обнародват отечественофронтговската листа за народни представители. Прави впечатление, че отцепниците от страна на земеделците и на широките социалисти не са застъпени. Също, че преобладават комунистическите кандидати. Много от

25 ген. *Недев, Никола* – министър на вътрешните работи и здравеопазването в III-то и IV-то правителства на Г. Кьосеиванов (14.XI.1938 – 16.II.1940); масон; съсед и близък приятел на Чилингиров.

имената не са ми познати. Явно е, че са партийци и познати само на своите съпартизани. Кандидатираните жени са почти изключително учителки и работнички.

За вчерашното погребение четем едва днес. “Изгрев” пише: “Вчера след обяд се извърши погребението на трагично загиналите при изпълнение на своя обществен дълг, за укрепване на връзката между града и селото, бригадири от ударната бригада на ж. п. работилница (следват имената). Жертви на автомобилна злополука, станала в неделя, когато бригадата е била на път за с. Долна Диканя, Радомирско.”

Днес след обяд, към вчерашното време, пак свириха сирените, но не толкова силно и продължително. Навярно погребват нови жертви. Още колко ли пъти ще свирят? Дано вчерашното свирене да е последно.

26 юлий [1945 г.]

Едно съобщение в “Изгрев”, което заслужава да се отбележи: “Възпоменателни тържества за Петьофи. Ще участват и наши писатели.”^{*}

“Съюзът на българските писатели е поканен да изпрати свои представители на възпоменателните тържества по случай годишнината от смъртта на големия унгарски поет Шандор Петьофи, които ще се състоят на 29 т. м. В родното място на поета, Сигишора, Трансилвания.

Съюзът на българските писатели е решил да изпрати като свои представители Елин Пелин и секретаря на съюза – Младен Исаев.”²⁶

Значи, даденото устно заявление в последното заседание на Писателския съюз е дало резултати. Или пък това внимание ще да потвърди мълвата за Ел. Пелин, която се носи твърде упорито? А тя е, че той в миналото е служил или за явна връзка между двореца и комунистите, или е бил тайно в услуга на едната и на другата страна. Аз съм склонен да приема първото положение, макар мнозина да настояват за второто. Може би имат факти.

Дали пък сега не изниса факти и обстоятелства, които ще помогнат на републиканците в проповедите им против династията? А в същото време Царицата продължава да вика сина му за другар на Царчето. Наистина, на много работи е способен Елин-Пелин.

В същия бр. на стр. 2 стои следното съобщение: “Обща конференция на българските писатели ще се състои през септемврий.”^{*}

“Съюзът на българските писатели свиква обща конференция на всички писатели в

* Подчертано от Чилингиров.

26 Ст. Чилингиров е сред хората превеждали Ш. Петьофи на български език и фактът, че не е сред поканените не може да не направи впечатление.

* Подчертано от Чилингиров.

страната през втората половина на м. септемврий. Възложено е на докладчиците, които ще изнесат доклади пред конференцията, да ги приложат до 20 август.

“На конференцията ще присъстват представители на съветските писатели, на писателите на всички славянски страни, а освен това, на Румъния, Унгария и др.”

Ей Богу за пръв път науч[а]вам това. А съм бил почти на всички заседания. Кои ли ще са докладчиците и върху какво ли ще докладват? Тайна!

В същия брой, в хрониката, стои следното съобщение: “Съюзът на българските писатели ще излезе с апел за подкрепа на ОФ в изборите.”*

* Тук дневникът свършва.